

The background of the page features a close-up, shallow depth-of-field photograph of several chocolate Easter eggs with a hexagonal pattern. In the background, several Euro banknotes are visible, including a 10 Euro note and a 20 Euro note, which are slightly out of focus. The overall lighting is dramatic, highlighting the textures of the chocolate and the colors of the currency.

FAIR
FIN

Eieren voor ons geld

Welke verantwoordelijkheid dragen onze banken bij mensenrechtenschendingen en ontbossing in de cacaosector?

Jozef Vandermeulen

April 2021

BankWijzer

Dankwoord

Voor dit onderzoek ging ik te rade bij experts in het veld, die al jaren met deze problematiek bezig zijn. [Oxfam-Wereldwinkels](#) zette ons goed op weg, maar ook de tweejaarlijkse “Cocoa Barometer” van het [VOICE Netwerk](#) was een grote hulp. Ik sprak onder andere met Etelle Higonnet van [Mighty Earth](#) en Philip Rothrock van [Forest Trends](#), beide uit de Verenigde Staten. Friedel Huetz-Adams van het Duitse [Südwind Institut](#) bezorgde ons ook zeer nuttige informatie en advies. Hun praktische kennis gekoppeld aan ons onderzoek naar banken zorgt dat we in dit onderzoek een totaalbeeld kunnen geven over de sector, de wanpraktijken en de financiële belangen daarachter. FairFin’s vrijwilliger Matteus Arinaga droeg bij aan het onderzoek naar het belang van België in de cacaosector en naar de gefaalde beloftes van chocolademultinationals.

Jozef Vandermeulen

Inhoudelijk medewerker
bij FairFin

Inhoud

1.	Het is alweer Pasen...	6
2.	Made in Belgium	8
3.	Een bittere voorsmaak.	10
4.	Het dilemma van de reuzen	12
5.	Parole, parole, parole	14
6.	En al die labels dan?	15
7.	Van die bank, geen eieren	18
8.	Onze overheid: de waakhond die niet bijt?	20
9.	Aanbevelingen	21
10.	Bijlage	22

TLDR: zes dingen om te onthouden

- \\ De cacaosector is jaarlijks 113 miljard euro waard en is zeer winstgevend voor de multinationals die de chocolade verkopen. Toch verdient 90% van de cacaoboeren in de wereld geen leefbaar inkomen. Dat betekent dat ze hun basisbehoeften zoals voedsel, water, onderdak en onderwijs, niet kunnen betalen. Om het hoofd boven water te houden grijpen ze vaak naar schadelijke praktijken zoals kinderarbeid en ontbossing.
- \\ De grote bedrijven in de cacaosector erkennen al decennialang dat er problemen zijn met kinderarbeid, slechte werkomstandigheden en ontbossing in hun productieketen. Toch boeken ze op sociaal en ecologisch vlak geen enkele vooruitgang. Ze hebben nochtans de middelen om dit aan te pakken.
- \\ NGO's schuiven al jaren een hogere prijs voor cacao naar voren om een hoger inkomen voor boeren te garanderen. Dit is een eerste en belangrijkste stap naar een meer sociaal en ecologisch duurzame sector, omdat het de voedingsbodem voor schadelijke praktijken wegneemt. De multinationals weigeren dit, omdat het knaagt aan hun winsten.
- \\ Ook banken spelen een grote rol in de cacaosector. Ze kiezen ervoor om deze multinationals al dan niet te financieren. Ze maken dus ook winst dankzij de bovengenoemde schadelijke praktijken. Banken actief in België investeren in totaal voor meer dan 26,5 miljard euro in bedrijven actief in de cacaosector. Zij moeten dus hun verantwoordelijkheid opnemen: ze moeten hun doelstellingen over ontbossing, kinderarbeid en armoedebestrijding duidelijk definiëren en druk uitoefenen door strenge voorwaarden over de prijs en de oorsprong van cacao aan hun investeringen te verbinden. De hele productieketen moet hierbij in acht genomen worden.
- \\ België is een grote speler in de cacaosector. Belgen zijn niet alleen grote chocoladeconsumenten, ons land is ook de tweede grootste exporteur van chocolade in de wereld en één van de grootste importeurs van cacaobonen. Dat geeft actoren in ons land een grote verantwoordelijkheid. Toch gebruiken ze hun macht niet om de situatie te verbeteren. Er is nood aan een strengere wetgeving die bedrijven en banken verplicht om schadelijke praktijken in hun toeleveringsketen op te sporen en aan te pakken, met reële straffen als ze dit niet doen.
- \\ FairFin lanceert een klachtenbrief waarmee bezorgde burgers en klanten hun bank kunnen aanspreken over deze schadelijke praktijken. Zo kunnen ze mee druk zetten op een sector die op structureel niveau de mensenrechten en het klimaat met de voeten treden.

Klik hier om een klachtenbrief te sturen naar je bank

1. Het is alweer Pasen...

... en dat betekent hoogdagen voor chocolade. In West-Europa, chocolade's grootste afzetmarkt, wordt tijdens de paasperiode 10% van de jaarlijkse chocolade-inkomsten binnengehaald. Voor de chocolade-bedrijven is deze feestdag dus hét moment om een belangrijk deel van hun jaarlijkse inkomsten te rapen. Dit valt niet te onderschatten; de sector is jaarlijks 113 miljard euro waard en de grootste chocoladeproducenten maken honderden miljoenen euro's

winst per jaar.

Ook de banken strijken door hun intense verstrengeling met de cacaosector een deel van die winst op. Onderzoek van FairFin toont aan dat banken actief in België tussen 2016 en 2020 samen meer dan 26,5 miljard euro investeren in de multinationals die de chocoladehandel domineren.

- ∨ Bij **BNP Paribas** vonden we 10,6 miljard euro aan investeringen, waarvan 1,4 miljard euro bij Mondelēz. Die Amerikaanse multinational staat onder leiding van een Belgische CEO en bezit onder andere Côte d'Or, Milka en Oreo.
- ∨ **ING** is voor 4,4 miljard euro verbonden aan grote bedrijven actief in de cacaosector, waaronder meer dan 400 miljoen euro bij Cargill. Dat is een grote cacaohandelaar en -verwerker [die in 2019 tot "Worst Company in the World" werd uitgeroepen door milieuorganisatie Mighty Earth](#).
- ∨ Ook **KBC** gaat in zee met een belangrijke speler in de sector. Ze voorzien voor meer dan 170 miljoen euro aan leningen aan Barry Callebaut, de grootste cacaohandelaar ter wereld. Deze werd, net als de andere bedrijven die we hier vernoemen, onlangs [aangeklaagd voor het gebruik van kindslaven](#) in hun toeleveringsketen.

\ Internationale grootbank **Deutsche Bank** is dan weer verstrengeld met voedselgigant Nestlé, met een duizelingwekkende 6,8 miljard euro aan investeringen in het bedrijf. Daarbovenop geeft Deutsche Bank nog 4 miljard euro financiële steun aan andere multinationals actief in de cacaosector.

Deze gigainvesteringen hebben hen geen windeieren gelegd. Ze maken de massale chocoladeproductie van vandaag mogelijk en leveren enorm veel winst op voor banken en de bedrijven die ze financieren.

Maar de goedkope chocolade eieren, paashazen en pralines die elke lente onze winkelrekken overspoelen, hebben ook een duistere kant. Ze zijn consequent terug te traceren naar boerderijen in het Globale Zuiden waar diepe armoede heerst, kinderarbeid wordt gebruikt en oerbossen worden omgehakt. De grote spelers in de cacaosector erkennen die problemen al twintig jaar lang maar boeken geen enkele vooruitgang in het sociaal en ecologisch duurzaam maken van hun industrie.

In dit onderzoek gaan we dieper in op de wanpraktijken in de productieketen van cacao en op de verantwoordelijkheid van zowel multinationals als banken hierin. We gaan ook op zoek naar oplossingen die de armoede onder cacaoboeren kunnen terugdringen en zo de voedingsbodemp voor andere wanpraktijken kunnen weghalen. Daarbij kijken we niet alleen naar wat banken en multinationals kunnen doen, maar ook naar de rol van onze eigen

overheid. Want ook al is België maar een zakdoek groot, in de wereld van chocolade is ons land een grootmacht.

2. Made in Belgium

Door het specifieke klimaat dat cacao nodig heeft om te groeien, worden cacaobonen enkel gekweekt in een tropische strook die loopt over Latijns Amerika, West-Afrika en Zuid-Azië. Sinds 1990 groeide de vraag naar chocolade enorm en verdubbelde de wereldwijde cacao-productie. Het zijn vooral de West-Afrikaanse landen die de extra vraag naar cacao opvangen. In die regio [verdriedubbelde](#) de cacao-productie bijna sinds 1990. Ghana en Ivoorkust produceren

wereldwijd het meeste cacao en ongeveer 80% van alle “bulk” cacao die voor export wordt geproduceerd, komt uit West-Afrika.

De uiteindelijke consumenten van die cacao, bevinden zich daarentegen grotendeels in het rijke Westen. [Tweederde](#) van alle cacao gaat naar Europa of de VS, en de volledige top 20 landen die het meest chocolade consumeren per capita bevinden zich in het Globale Noorden. Ook Belgen zijn grote chocoladefans; met onze [5,6 kg chocolade per inwoner](#) per jaar staan we op nummer 10 in de wereldrangschikking van chocoladeconsumenten.

Maar ons kleine landje speelt vooral een grote rol in de productie van chocolade. De wereldbekende Belgische chocolade katapulteerde ons land tot [tweede grootste exporteur](#) van chocolade in de wereld en de [grootste chocoladefabriek ter wereld](#) bevindt zich in het Oost-Vlaamse Wieze.

De 600.000 ton chocolade die ons land jaarlijks exporteert, vereist natuurlijk zeer veel cacao.

Zo'n [140.000 tot 200.000](#) kleinschalige boeren leveren ons die cacao. En het blijft niet bij de cacao voor onze eigen productie. België is ook een belangrijk [doorstroomland](#): via de haven van Antwerpen worden cacaobonen geïmporteerd voor de industrie in Duitsland, Nederland, Frankrijk en andere EU-landen.

Zelfs cacao voor de Amerikaanse markt komt soms langs België.

Dat alles samen maakt van België een van de grootste importeurs van cacao ter wereld en brengt de jaarlijkse omzet van de Belgische chocolade-sector tot bijna 5 miljard euro. Ons land verzorgde in 2019 [11% van alle chocolade export](#) in de wereld. De chocoladebedrijven actief in ons land, de overheid én de Belgische banken hebben daarom dispropor-tioneel veel macht in de sector. België zou een voor-beeldland kunnen zijn dat door zijn centrale positie in de cacao- en chocolademarkt heel de sector zou kunnen meetrekken.

3. Een bittere voorsmaak

De cacaosector kampt al jarenlang met een - terechte - slechte reputatie op sociaal en ecologisch vlak. 90% van de cacaoboeren heeft geen [leefbaar inkomen](#). Dat betekent dat ze hun basisbehoeften zoals voedsel, water, onderdak en onderwijs, niet kunnen betalen. De gemiddelde cacaoboer in Ivoorkust verdient zelfs maar 88 eurocent per dag, vrouwen op een cacaoboerderij moeten het doen met 27 eurocent. Een leefbaar inkomen is dus nog veraf. Bovendien moeten ze in onmenselijke omstandigheden werken.

Dat een sector die jaarlijks meer dan honderd miljard euro waard is, de boeren aan de basis van de productieketen niet voldoende vergoedt om een minimum aan levenskwaliteit te garanderen, is een groot probleem dat moet worden aangepakt. Maar armoede veroorzaakt ook andere problemen. Boeren gaan uit noodzaak op zoek naar manieren om hun inkomen te verhogen, ook al gaat dat ten koste van hun omgeving.

Zoals grootschalige ontbossing. De meest voorkomende vorm van cacaoteelt is zogenaamde "[volle zoncultivatie](#)", waarbij alle omliggende planten en bomen worden weggehaald om op een korte termijn veel cacaobonen te kunnen kweken. De groeiende vraag naar cacao vanuit het Westen en de zoektocht van arme boeren naar meer productie om zo meer

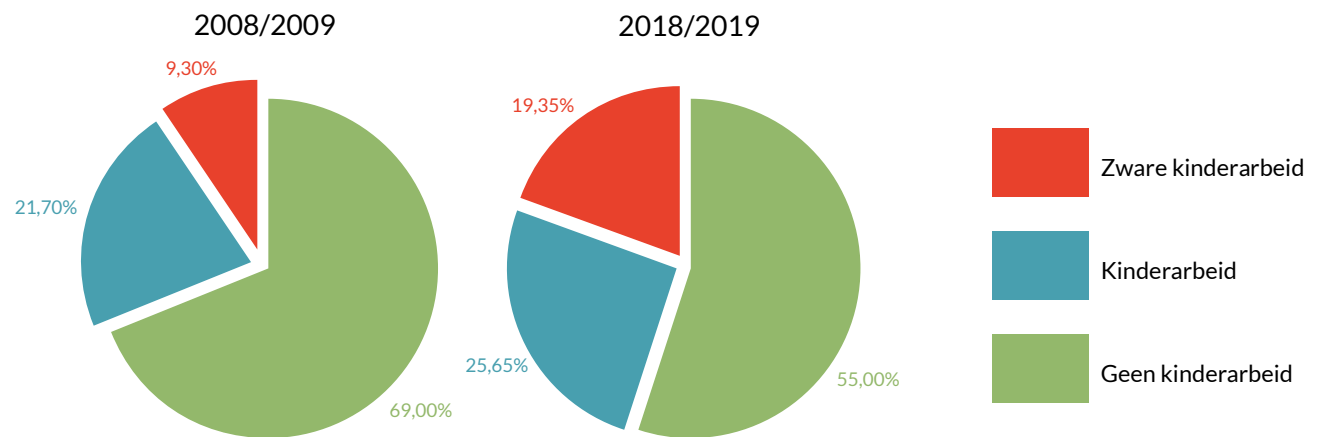
inkomen te krijgen, leidde tot een massale ontbossing in cacaoproducerende gebieden. Ivoorkust verloor op 50 jaar tijd [80% van haar bossen](#), waarvan vele onvervangbare "oerbossen". Nu nog steeds wordt [een derde](#) van alle Ivoiriaanse cacao - en dus ongeveer een tiende van alle cacao in de wereld - illegaal gekweekt in beschermde natuurparken en bossen. Een [rapport van WWF](#) uit 2019 schatte dat enkel en alleen de cacao bestemd voor België al zo'n 1,6 miljoen hectare grond nodig heeft, meer dan de oppervlakte van heel Vlaanderen, waarvan 65% met ontbossingsrisico.

Ook kinderen moeten helpen om het inkomen te garanderen. Cacao telen is zeer arbeidsintensief: elke extra hectare plantagegrond of extra ton cacao vereist nog meer werk. Maar aangezien het inkomen

van de boeren over het algemeen zeer laag is, hebben zij vaak niet het geld om genoeg arbeidskrachten te betalen. Er wordt dan snel naar de kinderen gekeken om in te springen op de familieboerderij, in plaats van hen naar school te sturen.

Helpen op de familieboerderij klinkt misschien onschuldig, maar dat is het niet. Werken op een cacaoplantage betekent voor kinderen vanaf vijf jaar zwaar werk met machetes, het hanteren van giftige pesticiden en loodzware zakken vol cacaobonen dragen. Dit werk is voor volwassenen al zwaar en gevaarlijk. Voor kinderen wordt dit gezien als één van de internationaal vastgelegde "[ergste vormen van kinderarbeid](#)". Dit soort werk is een aanslag op de gezondheid van deze kinderen.

Volgens [een onderzoek van de Universiteit van](#)

[Chicago](#) werken er in West-Afrika meer dan 2 miljoen kinderen in de cacao-teelt. In Ghana en Ivoorkust is het probleem zo erg dat 45% van alle 5 tot 17 jarigen die in cacao-producerende rurale gebieden wonen, kinderarbeid verrichten voor cacao. Iets meer dan tien jaar geleden was dat nog “maar” 31%. Samen met de explosie van kinderarbeid, groeide ook het aandeel kinderen dat moet werken onder de ‘[ergste vormen van kinderarbeid](#)’. Bijna één op vijf van alle kinderen in rurale cacao-producerende gebieden van Ghana en Ivoorkust doen nu zo’n gevaarlijk werk, terwijl dat tien jaar geleden 9% bedroeg.

Sommige minderjarigen worden zelfs [ontvoerd](#) en gedwongen om te werken op cacao-plantages ver weg van hun familie, soms in een ander land. Volgens een [studie uit 2018](#) zijn er in Ghana en Ivoorkust 30.000 cacao-slaven, waarvan meer dan de helft minderjarig. Ze worden [door hun “patrons” verhuurd als goedkope arbeidskrachten](#) aan boeren die alle hulp kunnen gebruiken om productie te verhogen.

De ‘[Cocoa Barometer 2020](#)’ van het VOICE Netwerk maakt duidelijk dat de boeren zo’n goedkope arbeidskrachten aangrijpen en aan ontbossing of kinderarbeid doen uit noodzaak, niet omdat ze niet inzien dat die praktijken schadelijk zijn: **“Wanneer boeren moeten kiezen tussen het voeden van hun gezin en het niet kappen van een oerbos, is dat geen keuze. Als ze moeten kiezen tussen hun kinderen te laten werken of hen te laten verhongeren, is dat geen keuze.”**

De Afrikaanse Ontwikkelingsbank schat in dat tot tweederde van de cacao-arbeid in West-Afrika door vrouwen wordt uitgevoerd, maar toch komt slechts 21% van het – al zeer magere – inkomen bij hen terecht.

De belangrijkste oorzaak daarvoor is de kloof in boerderij-bezit. Ook al zijn vrouwen belangrijk in de cacao-productie, toch zijn maar 20-25% van de cacao-boerderijen in West-Afrika in handen van vrouwelijke boeren.

Inkomsten van cacao-verkoop komt in handen van de eigenaars van de boerderij: dat zijn meestal mannen. Maar ook steunmaatregelen door grote bedrijven uit de sector of door overheden, zijn meestal gericht op eigenaars van boerderijen. Ze versterken deze economische ongelijkheid dus.

Bovendien beperken initiatieven die de inspraak van boeren in de sector willen verbeteren, zich vaak tot eigenaars van boerderijen. Zo lopen vrouwen opnieuw hun plek aan de tafel mis door de kloof in boerderij-bezit.

Tegenwoordig komt genderongelijkheid meer en meer in de aandacht in de cacao-sector, maar de weg is nog lang. Er is nood aan gender-specifieke programma's die de onderliggende ongelijkheid aanpakken, maar het inkomen van vrouwen moet ook op de korte termijn omhoog. De beste manier om dat te bereiken, is dat multinationals meer betalen voor cacao.

4. Het dilemma van de reuzen

Als bedrijven een hogere prijs voor cacao betalen, hoeven cacaoboeren hun toevlucht niet te zoeken in kinderarbeid en ontbossing. Dit schuiven zowel NGO's actief rond milieukwesties en werkomstandigheden als boerenorganisaties en de regeringen van cacaoproducerende landen naar voor als de *sine qua non* voor een duurzame cacaosector. Een hogere prijs betalen voor cacao heeft op korte termijn al een groot positief effect, maar kan ook de basis vormen van een strategie die de structurele

problemen in de sector aanpakt.

Waarom grijpen multinationals in de sector die oplossing dan niet met beide handen aan? Omdat de lage cacaoprijs gigawinsten voor multinationals mogelijk maakt. De Italiaanse Ferrero familie, bekend van Ferrero Rocher, Kinder Surprise en Nutella, schreef zichzelf in 2020 bijvoorbeeld een dividend uit van [642 miljoen euro](#). De 'Cocoa Barometer 2020' berekende dat dit dividend genoeg geld was om alle 90.000 boeren die cacao leveren aan Ferrero dat jaar een leefbaar inkomen te betalen én 192 miljoen euro over te hebben. Dat geld kon positief gebruikt worden om de toeleveringsketen van Ferrero duurzamer en socialer te maken, maar maakte in plaats daarvan de rijkste familie van Italië nog rijker.

Alle multinationals uit de chocoladesector staan voor hetzelfde "dilemma". Als ze echt de problemen in hun sector willen oplossen, moeten ze accepteren dat ze iets minder winst zullen maken. Boeren een leefbaar inkomen geven, zou de chocoladebedrijven wel niet plots failliet verklaren. Denk terug aan de Ferrero familie: een hogere cacaoprijs doet niet het hele businessmodel van chocolade uiteen vallen. Het brengt de winsten aan de top en bij de banken gewoon iets naar omlaag om de boeren en hun familie aan de basis van de keten een waardig leven te gunnen en onze planeet te beschermen.

De cacao- en chocolademultinationals kregen tijd genoeg om die afweging te maken en ze kozen resoluut voor de winst. Ze blijven inzetten op strategieën die er al twintig jaar lang niet in slagen de situatie

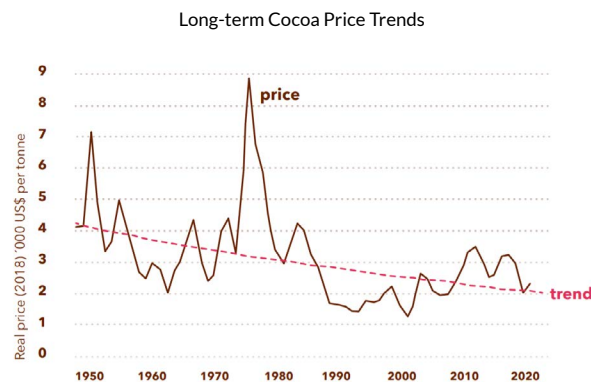
in hun industrie te verbeteren, in plaats van meer te betalen voor cacao. De multinationals hebben de macht om te beslissen dat de lonen van de boeren laag en hun eigen winsten hoog moeten zijn, omdat ze zo een dominante rol in de internationale toeleveringsketen spelen.

De productieketen van cacao kent veel tussenstappen. Ten eerste zijn er de honderdduizenden individuele boeren, landbouwcoöperaties en kleine handelaars in havens. Zij verkopen hun cacao aan grote cacaoverwerkers en -handelaars. De grootste zijn **Cargill**, **Barry Callebaut** en **Olam**. Deze drie verwerken samen [meer dan 60% van alle ruwe cacao in de wereld](#). Nadat zij die miljoenen tonnen cacaobonen verschepen uit de producerende landen, verwerken ze die bijvoorbeeld tot cacaopoeder of cacaoboter, om tot slot de verwerkte cacao aan chocoladeproducenten te verkopen.

Die chocoladeproducenten gebruiken de verwerkte cacao om chocolade andere producten op basis van cacao te maken. Dit zijn de **Nestlé's**, **Mondeléz's** en **Mars**-en van de wereld. Elk van die grote chocoladeproducenten heeft een hele reeks chocolademerken in handen. Ze zijn met grote voorsprong de belangrijkste inkopers van verwerkte cacao. **Nestlé** heeft onder andere KitKat, Nesquik en Kellogg's. **Mondeléz** bezit naast het Belgische Côte d'Or ook Milka, Oreo en LU. **Mars** maakt naast zijn eigen repen ook Snickers, M&M, Twix, Milky Way en nog veel meer.

In de keten van ruwe cacaobonen naar afgewerkte chocolade zijn er dus een handvol multinationals die

het overgrote deel van de markt in handen hebben. Daardoor kunnen deze multinationals disproportioneel veel macht uitoefenen. Hun beslissingen bepalen in grote mate de organisatie van de sector omdat een cacaoboer, een vereniging boeren of zelfs een land niet kan opboksen tegen deze giganten. Bovendien is er al jarenlang een lichte overproductie van cacao. Dat maakt kleine boeren nog afhankelijker van de grotere spelers, omdat er altijd een kans is dat hun cacao niet verkocht raakt.

Bron: [cocoa barometer 2020](#)

Initiatieven die een eerlijkere prijs willen betalen, hebben het lastig in deze context. Het Fairtradelabel hanteert bijvoorbeeld een verplichte minimumprijs voor de cacao die in chocolade met hun label gebruikt wordt. Ze verhoogden die in 2019 met 20% naar \$24,00/ton, wat boeren ongeveer driekwart van een leefbaar inkomen oplevert. Het probleem is dat andere labels geen minimumprijs hanteren en multinationals volledig vrij zijn te kiezen onder

welk certificaat ze hun cacao aankopen. De prijsverhoging van Fairtradecacao dreef bedrijven dus naar andere, goedkopere labels. In het jaar van hun prijsverhoging, verloor Fairtrade onmiddellijk 11% van hun aandeel in de cacaomarkt, spijtig genoeg geen motiverend voorbeeld voor andere actoren die eraan denken hun minimumprijs omhoog te halen.

In 2020 voerden de overheden van Ghana en Ivoorkust een verplichte “*Living Income Differential*” (LID) in, waarbij elke officiële aankoper van cacao werd verplicht 400 dollar extra te betalen op elke ton cacao, gevolgd door een verhoging van de minimumprijs van cacao later dat jaar (met 28% naar 1837 dollar/ton in Ghana en met 21% naar 1840 dollar/ton in Ivoorkust). Maar zelfs die ingrijpende maatregelen brengen de prijs van cacao maar net voorbij de helft van wat nodig is voor een leefbaar inkomen. Een deel van die prijs gaat bovendien naar de centrale diensten die de cacaohandel in Ghana en Ivoorkust regelen, en dus niet volledig naar de boeren.

Current farm gate prices / desired farm gate prices

Bron: [cocoa barometer 2020](#)

5. Parole, parole, parole

Dat de cacao multinationals en de banken die hen financieren niet meestappen in deze initiatieven om het inkomen van boeren omhoog te krijgen, is extra schandalig gezien het totale falen van hun eigen beloftes. Cacaomultinationals beloven al twintig jaar lang om kinderarbeid en ontbossing aan te pakken. Al twintig jaar lang halen ze hun eigen deadlines niet, schuiven ze de verantwoordelijkheid van zich af en verzwakken ze hun beloftes.

In 2001 al [beloofden](#) enkele van de grootste spelers in de cacao sector - waaronder Nestlé, Barry Callebaut, Mars en Hershey's - om tegen 2005 alle ergste vormen van kinderarbeid uit hun keten te halen. Die deadline werd niet gehaald. Hierop werd het doel verplaatst naar 2008. Maar ook tegen dan konden de multinationals geen enkele vooruitgang voorleggen, dus besloot men zowel de ambitie af te zwakken als de deadline nogmaals te verplaatsen. Tegen 2010 zou 70% van de ergste kinderarbeid verdwijnen.

2010 kwam en ging, zonder verbetering. Opnieuw kozen ze het hazenpad. De belofte werd dus alweer aangepast en in 2020 werd alweer de vastgestelde deadline overschreden. Zodoende is er op twee decennia geen enkele vooruitgang geboekt, het gebruik van kinderarbeid en de proportie ervan die onder de ergste vormen valt, groeide zelfs in veel

gebieden.

Ook individuele bedrijven maken grote beloftes, maar vervullen ze niet. [Mars beloofde in 2009](#) dat tegen 2020 100% van hun cacao duurzaam zou zijn. Ook al definieerden ze niet wat duurzame cacao volgens hen exact inhoudt, maakten ze daarmee een goede indruk en [meerdere andere bedrijven](#) volgden hen. Maar geen enkele van die beloftes werd waargemaakt en [Mars zegt nu](#) dat tegen 2025 hun cacao "verantwoord gewonnen en traceerbaar" zal zijn.

Nestlé maakt een [gelijkaardige belofte](#): tegen 2025 zeggen ze al hun aangekochte cacao te traceren via hun "Cocoa Life Plan". Dat klinkt goed, maar hun tussentijdse richtpunten die die de belofte mogelijk moeten maken, halen ze niet. Ook dit begint dus stilaan te lijken op een mikpunt dat ze niet van plan zijn te halen.

Cacaohandelaar Cargill maakte [een gelijkaardige reeks beloftes](#), waaronder tegen 2030 geen ontbossing en tegen 2025 geen kinderarbeid meer in hun toeleveringsketen. Maar Cargill heeft een uitzonderlijk kwalijke reputatie op vlak van ontbossing, die al eerder [door FairFin werd onderzocht](#), en ze maakten voorheen al beloftes die niet vervuld werden. In 2017 stichtte Cargill mee het *Cocoa and Forests Initiative*, met de belofte [onmiddellijk te stoppen met de ontbossing van beschermde gebieden](#) in Ghana en Ivoorkust. Maar [een onderzoek van Mighty Earth](#) een jaar later, stelde vast de ontbossing helemaal niet gestopt was en zelfs was gegroeid sinds die

belofte!

Al deze beloftes vanuit de chocoladesector hebben in feite geen enkel gewicht. Stuk voor stuk zijn het vrijblijvende en vage voornemens. Er is geen enkele verplichting om ze na te komen en geen enkel gevolg wanneer ze niet vervuld worden. Daardoor kunnen de beloftes keer op keer aangepast, verplaatst of genegeerd worden.

Volgens [critici](#) dienen deze vage voorwaarden en beloftes dus voornamelijk om op te kunnen draven wanneer multinationals in de cacao sector kritiek krijgen, zodat naar de beloftes kan worden gewezen als bewijs dat men "ermee bezig is" en zo de verantwoordelijkheid van zich af te schuiven.

De specificiteit van elke belofte, met telkens plannen en richtlijnen voor één specifiek symptomatisch probleem, verhindert bovendien een holistische aanpak die kijkt naar de onderliggende, structurele problemen in de cacao sector. In plaats van een serieuze aanpak van de armoede en machtsongelijkheid in de cacao sector, ligt de focus op de zogenaamde "bad farming" van kleine boeren en wat zij kunnen doen om hun praktijken te verbeteren. Deze vorm van victim blaming is gemakkelijk, want de boeren staan machteloos.

6. En al die labels dan?

De cacaocertificaten en -labels die op dit moment heel populair zijn als instrument om problemen in de sector op te sporen en aan te pakken, zijn een spijtig slachtoffer van die inefficiënte en oneerlijke aanpak.

Op bepaalde chocoladeverpakkingen vind je labels terug die communiceren dat die chocolade gemaakt is op basis van “gecertificeerde” cacao. Dat betekent dat de boerderijen waarop die cacao is geteeld, in theorie gecontroleerd zijn om na te gaan of ze voldoen aan bepaalde voorwaarden vastgelegd door dat label, meestal over duurzaamheid en arbeidsomstandigheden. Voor elke ton cacao die wordt verkocht onder dat certificaat, krijgt de boer een premie bovenop de standaardprijs. Die premie dient om boeren aan te moedigen schadelijke praktijken uit de weg te gaan.

Multinationals moeten hun cacao dan traceren naar een boerderij of een coöperatie van boerderijen om te zien of die cacao gecertificeerd is. Als dat het geval is voor alle cacao in een chocoladeproduct, mag er een label op. Welk label erop komt hangt af van welk certificaat de cacao heeft. Een FairTrade certificaat heeft andere, strengere vereisten dan een “Nestlé

Cocoa Plan” certificaat. Op dit moment wordt ongeveer de helft van de cacao ter wereld onder minstens één zo’n label geproduceerd. Dat is tenminste iets, maar over de andere helft weten we dus nog steeds quasi niets.

In theorie zou het verder inzetten op certificering, boeren kunnen ondersteunen in hun overgang naar duurzame praktijken en bieden labels op chocolade consumenten de kans om geïnformeerde beslissingen te maken en via hun koopgedrag duurzame cacao te steunen. Maar in de realiteit schieten certificaten en labels echter volledig tekort omdat ze gelimiteerd worden door de macht van multinationals, door beperkte financiering en door een gebrek aan transparantie.

Zelfs als alle chocolade ter wereld een certificaat krijgt, zijn de problemen niet weg, want **gelabelde chocolade is verre van een garantie op duurzame chocolade.**

Ten eerste zijn er de controles op boerderijen die moeten garanderen dat er wel degelijk wordt voldaan aan de voorwaarden van het certificaat. Die controles vinden maar zeer sporadisch plaats en worden vaak [op voorhand aangekondigd](#) door de controleurs om zo kosten te drukken. Dat maakt ze volledig nutteloos in het vaststellen van complexe problemen zoals kinderarbeid of ontbossing. Bijgevolg krijgen [boerderijen die deze schadelijke praktijken toch hanteren](#) vaak toch een certificaat.

Er zijn bovendien zeer veel verschillende certificaten en labels, die elk hun eigen voorwaarden en controlemechanismen hebben. Sommigen van die labels zijn opgericht door bedrijven uit de chocoladesector zelf, die vervolgens hun eigen cacao certificeren, niet transparant zijn over hoe dat gebeurt en niet hun volledige cijfers publiek maken. Die [versnippering](#) en het tekort aan transparantie verzwakken de waarde van een certificaat nog verder.

Ook de premies verbonden aan certificaten, die boeren horen aan te moedigen gecertificeerd te raken, hebben niet hun bedoelde impact. Dat een boer een certificaat heeft, betekent namelijk nog niet dat al de cacao van de boerderij onder dat certificaat aangekocht wordt. De koper van de cacao kan evengoed beslissen het label niet te gebruiken en dus de premie niet te betalen. Een certificaat is dus helemaal geen garantie op een hogere prijs voor al de cacao van de boer. Dat maakt de investeringen die nodig zijn voor dat certificaat zeer onzeker en maakt het veel minder aantrekkelijk om te streven naar een certificaat. Voor hetzelfde geld zijn alle investeringen voor dit certificaat een maat voor niks.

Men verwacht dus dat kleine, arme boeren investeringen maken zonder duidelijk voordeel. Dat zien we ook terug bij een andere populaire strategie van multinationals in hun campagnes om de cacao-sector duurzamer te maken: het verhogen van de productiviteit van boeren. Meer cacao verkopen

kan het inkomen van die boer mee optrekken. Maar ondanks allerlei initiatieven en nieuwe technieken blijft die productiviteit steken op 500 kg per hectare. De [Cacao Barometer 2020](#) is dus kritisch: *“Na twee decennia zijn dit maar magere resultaten voor de belangrijkste oplossing die de cacao-industrie naar voren schuift in een poging haar grootste uitdaging op te lossen.”*

Het verhogen van de productiviteit vraagt alweer grote investeringen van boeren, zonder bewijs over positieve effecten of wat nu de meest efficiënte praktijken zijn. Een hogere productiviteit vereist ook meer arbeid, wat duur is voor de boeren en soms moeilijk te vinden, waardoor snel naar kinderarbeid wordt gegrepen om dat arbeidstekort op te vangen. Tenslotte zou een algemene productiviteitsgroei bij boeren ervoor kunnen zorgen dat productiviteit nog veel hoger komt te liggen dan de vraag en een groot aandeel van de cacao niet verkocht raakt. Aangezien enkel de goedkoopste cacao dan verkocht raakt, zou dat leiden tot een ineenstorten van de cacao prijs, waardoor iedereen weer bij af staat.

Naast certificatie en productiviteitsverhoging, zetten multinationals in de cacaosector ook graag in op het “diversifiëren” van het inkomen van de boeren. Dat betekent dat boeren worden aangemoedigd ook andere gewassen te telen met het idee zo een stabiel inkomen op te bouwen. Maar er zit meer dan genoeg waarde en winst in de cacaosector om boeren een stabiel inkomen te geven op basis

van enkel cacao teelt. Die waarde wordt gewoon zodanig oneerlijk verdeeld dat multinationals aan de top honderden miljoenen euro winst maken en tegelijkertijd boeren aan de basis aanraden om ook andere gewassen te telen om te overleven. Boeren actief in andere sectoren (zoals bananen, koffie, rubber of palmolie) leven bovendien ook in armoede en werken ook in slechte omstandigheden, dus overstappen naar die sectoren biedt geen echte oplossing.

De strategieën die we hierboven beschrijven en die tot nu toe gebruikt werden om de cacaosector duurzamer te maken, zijn in feite schijnoplossingen. Keer op keer schuiven ze de verantwoordelijkheid op de kleine cacao boeren af. Zo blijven grote bedrijven en de banken die hen financieren buiten schot. Die focus leggen op de boeren zelf door hen te certificeren, door hun productiviteit op te krikken of hun inkomen te diversifiëren, is vijgen na pasen. Dat blijkt uit het totale tekort aan vooruitgang op twintig jaar tijd. Deze maatregelen gaan niet naar de kern van de zaak: de veel te lage prijs die cacao boeren krijgen voor hun product en hun werk.

7. Van die bank, geen eieren

Om de cacaosector duurzamer en socialer te maken, ligt de bal dus in het kamp van andere spelers, met de banken voorop. Bedrijven in de cacaosector zijn afhankelijk van leningen, obligaties en aandelen. Banken zijn dus perfect geplaatst om eisen te stellen. Onderzoek van FairFin legt de diepe financiële banden bloot die banken actief in België hebben met bedrijven uit de cacaosector. Onder andere ING, BNP Paribas, KBC en Deutsche Bank investeren 26,5 miljard euro in de grootste spelers in de cacaosector. Deze banken verdienen mee geld op de kap van mensenrechtenschendingen en grootschalige ontbossing. Ze dragen dus een grote verantwoordelijkheid om de gevolgen van hun investeringen beter te traceren en duidelijke voorwaarden op te leggen aan de bedrijven die ze financieren.

De voorwaarden die banken op dit moment hanteren om hun investeringen in cacao te controleren zijn te vrijblijvend, te vaag en niet streng genoeg. Banken “moedigen bedrijven aan” om bepaalde standaarden te volgen of er wordt gevraagd aan bedrijven om schadelijke praktijken te “ontwijken”. Dat zijn omslachtige aanbevelingen waarbij vaak een specifieke aanpak voor de cacaosector ontbreekt.

- \ **KBC** zegt bijvoorbeeld in [hun biodiversiteitsbeleid](#) enkel te investeren in cacao gerelateerde activiteiten als de betrokken speler een “positief *trackrecord*” heeft en publiekelijk zegt geen cacao meer te gebruiken die beschermde bossen beschadigt. Wat een “positief *trackrecord*” inhoudt, definieert de bank niet en ze houden het op die manier onmogelijk om hun investeringen te controleren op die voorwaarde. Op vlak van ontbossing ziet KBC een vrijblijvende belofte als voldoende, ook al worden zo’n beloftes al twintig jaar gemaakt zonder positief effect.
- \ **ING** heeft geen specifiek beleid voor investeringen in cacao en chocolade en toetst die investeringen enkel af aan hun algemeen [ESR-kader](#) (Environmental & Social Risk). Het is nochtans al meermaals gebleken dat die nog altijd [ruimschoots tekort schieten om het financieren van schadelijke praktijken te verhinderen](#), onder andere omdat leveranciers van de bedrijven niet dezelfde voorwaarden moeten volgen. Enkel een algemeen kader gebruiken, zorgt er bovendien voor dat maatregelen die de specifieke problemen van de cacaosector aanpakken – zoals een eerlijke cacao prijs – volledig ontbreken.
- \ Ook bij **BNP Paribas** is er geen specifiek cacao beleid. Bij de Franse grootbank valt de

sector onder het [algemeen landbouwbeleid](#). Dat beleid bevat onder andere straffe taal over hoe BNP Paribas onder geen enkele voorwaarde bedrijven financiert die kinderarbeid gebruiken. Maar ook bij hen zijn leveranciers niet verplicht te voldoen aan die strenge voorwaarden, en dus kunnen BNP’s partners in feite vrij profiteren van kinderarbeid in hun toeleveringsketens, zolang ze niet direct zelf kinderen in dienst nemen.

- \ **Deutsche Bank** heeft dezelfde tekortkomingen. Ze spreken in [hun ESR-kader](#) over de “verwachtingen” die ze hebben voor bedrijven waarin ze investeren en dat ze “rekening zullen houden” met duurzaamheid. Maar opnieuw zetten ze dit niet om in verplichte, duidelijk gedefinieerde voorwaarden die ook slaan op de leveranciers van hun partners. Hun beleid heeft dus geen gewicht en laat nog steeds schadelijke investeringen toe in cacao en daarbuiten, [zoals FairFin al eerder blootlegde](#).
- \ Ook **Belfius** en **Candriam**, de beheerder van een aanzienlijk deel van de investeringsfondsen die Belfius aan zijn klanten aanbiedt,, schieten spijtig genoeg tekort in hun [sociaal- en ecologisch beleid](#), waar cacao nooit specifiek vermeld staat. **Candriam** pakt uit

met hun lidmaatschap van coalities van investeerders die “druk willen uitoefenen” op bedrijven om transparanter te zijn of kinderarbeid aan te pakken, maar stippelt geen enkel concreet beleid of voorwaarden uit die hun investeringen van zo’n activiteiten limiteren.

Het moet veel duidelijker, met vastgelegde doelwitten voor de problemen eigen aan cacao, waaraan deadlines zijn verbonden die niet zomaar overschreden kunnen worden. De voorwaarden die banken nu al hanteren, moeten bovendien worden uitgebreid en ook gelden voor de toeleveranciers van de bedrijven waarin banken investeren. Enkel door de hele keten te controleren, kunnen de problemen in de cacaosector opgespoord, gemeten en aangepakt kunnen worden. Zo niet, blijven we ter plaatse trappelen en wordt er de komende twintig jaar even weinig vooruitgang geboekt in de cacaosector als de afgelopen twintig jaar.

Banken moeten hun partners opdragen om een eerlijke prijs te betalen voor de cacao die ze aankopen. Er kan onmiddellijk gestart worden met het hanteren van de FairTrade prijs voor alle aangekochte cacao, gevolgd door duidelijke plannen om de prijs verder omhoog te brengen. Het uitbetalen van de verschillende *tranches* van leningen kan verbonden worden aan het halen van bepaalde richtlijnen en tussendoelen.

Daarom moeten banken hun investeringen in bedrijven uit de cacaosector verbinden aan verplichte *due diligence* (zorgplicht) op vlak van milieu en mensenrechten: een diepgaande tracering van de aangekochte cacao en een duidelijk onderzoek naar de omstandigheden waarin die cacao geproduceerd is. Belangrijk daarbij is dat de bedrijven hun resultaten publiek toegankelijk maken en er een gedeelde methodologie en terminologie is. Dat maakt resultaten van verschillende bedrijven vergelijkbaar en zorgt ervoor dat we een duidelijker beeld kunnen schetsen van waar de pijnpunten in de sector exact liggen en wat mogelijke oplossingen zijn.

Tenslotte kunnen banken in ons land ook formeel hun rol erkennen: in 2018 werd onder impuls van de Belgische regering het initiatief “Beyond Chocolate” opgericht, als aanzet voor een duurzamere cacaosector. Omdat banken een sleutelrol spelen in de sector is het niet meer dan logisch dat ze deel gaan uitmaken van dit partnerschap tussen allerlei betrokkenen actief in België, gaande van chocoladeproducenten tot supermarkten en zelfs NGO’s zoals Oxfam en WWF.

8. Onze overheid: de waakhond die niet bijt?

Maar ook Beyond Chocolate loopt nog teveel op chocolade-eieren. Het platform heeft een hele reeks ambitieuze streefdoelen: tegen 2025 enkel nog gecertificeerde cacao gebruiken in Belgische chocolade, tegen 2030 geen ontbossing meer voor Belgische chocolade en ook tegen 2030 een leefbaar inkomen voorzien voor alle cacaoboeren die leveren aan de Belgische markt. Maar het ontbreekt opnieuw aan harde deadlines of gevolgen voor partners die hun beloftes niet nakomen.

Als Beyond Chocolate een belangrijke impact wil hebben op de sector, is het vastleggen van deadlines en sancties bij het niet halen ervan een onmisbare eerste stap. Alleen zo kan het initiatief een effectief instrument worden om de wanpraktijken aan te pakken. Daarnaast is het belangrijk om de banken mee te betrekken om meer slagkracht te hebben. Daarvoor zullen de banken wel eerst hun aanpak ten opzichte van de cacao ten gronde moeten aanpassen, zodat ze geen afremmende rol spelen bij Beyond Chocolate.

Het is goed dat de Belgische overheid Beyond Chocolate op poten zette, maar ze kan nog veel meer doen dan zo'n vrijblijvende samenwerking mee oprichten. We hebben er lang genoeg eieren onder gelegd. Cruciaal vandaag is een strengere wetgeving die bedrijven en banken verplicht om schadelijke praktijken in hun toeleveringsketen op te sporen en aan te pakken, met reële straffen als ze dit niet doen. Sommige bedrijven uit de cacaosector [zijn zelf vragende partij voor zo'n strengere wetgeving](#), omdat iedereen zo op gelijke voet komt te staan. Zo voorkomt men dat bedrijven die geen *zorgplicht* nakomen de anderen wegconcurreren.

Onze overheid kan bijvoorbeeld ook bijdragen aan armoedebestrijding in de sector. Ze kan regeringen van cacaoproducerende landen zoals Ghana en Ivoorkust ondersteunen in hun initiatieven om hogere prijzen vast te leggen. Ons land kan het voorbeeld van deze voortrekkers volgen en hun initiatief versterken door ook vanuit Belgisch of Europees vlak een verplichte minimumprijs voor cacao vast te leggen.

Via deze aanbevelingen kunnen banken verplicht worden om hun verantwoordelijkheid op te nemen en een positieve impact te hebben op de cacaosector. Dat is broodnodig, want de aanpak die multinationals in de sector nu hanteren, heeft duidelijk veel te weinig effect. Ondanks een stijging in de traceerbaarheid van cacao en het gebruik van certificaten, moet 90% van de cacaoboeren nog steeds overleven

zonder leefbaar inkomen, met een gemiddelde van 88 eurocent per dag in Ivoorkust voor het uitvoeren van zwaar, gevaarlijk werk met machetes en giftige pesticiden. Kinderarbeid is en blijft een wijdverspreid probleem en zag de afgelopen jaren zelfs een stijging in de belangrijkste cacaoproducerende landen. In diezelfde landen komt een belangrijk deel van de cacao nog steeds uit onvervangbare "oerbossen" en andere beschermde gebieden.

9. Aanbevelingen

Banken moeten hun doelstellingen over ontbossing, kinderarbeid en armoedebestrijding in de cacaosector duidelijk definiëren en er harde deadlines aan verbinden voor hun partners.

De voorwaarden van de banken moeten niet alleen gelden voor de bedrijven waarin ze rechtstreeks investeren, maar ook voor de leveranciers van die bedrijven. Dat betekent dat banken zichzelf strengere *zorgplicht* moeten opleggen, en dat ook moeten opleggen aan hun partners.

Een leefbaar inkomen voor cacaoboeren mag in die strategie niet ontbreken. Wanneer ouders een leefbaar inkomen krijgen, moeten de kinderen op een cacaoboerderij niet werken om rond te komen, maar kunnen ze naar school gaan. Een leefbaar inkomen vermindert ook de nood aan ontbossing, aangezien boeren geen constante productietijdingen meer nodig hebben om te overleven.

Als een van de voornaamste chocolade landen, heeft de Belgische overheid een belangrijke politieke verantwoordelijkheid om de wantoestanden in de cacao industrie en de financiering ervan, aan te pakken.

Als **belangrijkste aandeelhouder van BNP Paribas** heeft de Belgische staat een belangrijke verantwoordelijkheid voor de praktijken van deze

grootbank. De Belgische regering moet haar gewicht in de schaal leggen om bij BNP ervoor te zorgen dat kinderarbeid in heel de productieketen, dus ook bij leveranciers, uitdrukkelijk uitgesloten is. Een bedrijf dat niet traceert en kan bewijzen dat er in haar eigen activiteiten en bij haar afnemers geen kinderarbeid is, mag geen financiering van BNP Paribas krijgen. De Belgische regering moet bij BNP ook pleiten om ervoor te zorgen dat leveranciers van cacao een leefbaar inkomen krijgen.

De Belgische staat is ook de **enige aandeelhouder van Belfius**. We vonden enkel investeringen terug bij Candriam die een groot deel van de investeringsfondsen beheert die Belfius aan haar klanten verkoopt. De regering moet als enige aandeelhouder ervoor zorgen dat Belfius enkel fondsen aanbiedt waarbij uitsluitend in bedrijven geïnvesteerd wordt die kinderarbeid in heel de keten weren en een leefbaar inkomen als standaard hanteren.

De Belgische regering moet ook werken aan een sterke **wetgeving rond zorgplicht** op nationaal, en Europees niveau, zodat alle betrokken bedrijven weten wat er gebeurt in hun productieketen en daarvoor verantwoordelijk worden gesteld. Die wetgeving moet ook banken verplichten te weten wat er gebeurt in de bedrijven die ze financieren en ervoor zorgen dat ze geen geld geven aan ontbossing en mensenrechtenschendingen. Alleen zo kunnen

kinderarbeid, ontbossing en extreme armoede opgespoord en bestrijdt worden.

De Belgische regering moet ook binnen **Beyond Chocolate** de lat hoog genoeg leggen. Beyond Chocolate moet hun interne afspraken kunnen handhaven zodat het breken van beloftes, gevolgen heeft. Alle cacao- en chocoladebedrijven die in Beyond Chocolate zitten moeten het leefbaar inkomen als norm hanteren, met duidelijke consequenties als dat niet het geval is. Indien deze standaard gehanteerd wordt, is het ook wenselijk om de banken in Beyond Chocolate te betrekken.

Ook burgers kunnen de druk opvoeren. FairFin lanceert een klachtenbrief waarmee bezorgde burgers en klanten hun bank kunnen aanspreken over deze schadelijke praktijken.

Klik hier om een klachtenbrief te sturen naar je bank

10. Bijlage

Leningen/kredieten van banken in België van 2016 tot en met 2020, in bedrijven die actief zijn in de cacao-sector, in miljoen euro.

		BNP Paribas	Deutsche Bank	ING Group	KBC Group	Candriam/Belfius
Totaal	26.504,42	10.619,81	10.765,30	4.405,71	482,50	231,10
Nestlé	Loans	2.262,58	3.011,08	2.262,58		
	Underwriting	848,37	1.490,22	419,06		
	Bondholding	14,97	24,66		9,49	
	Shareholding	287,44	2.243,85			217,60
	Total	3.413,37	6.769,81	2.681,64	9,49	217,60
Barry Callebaut	Loans	184,38		184,38	172,85	
	Underwriting			103,03		
	Bondholding	0,39	2,89			
	Shareholding	0,88	12,60			1,38
	Total	185,64	15,49	287,40	172,85	1,38
Cargill	Loans	2.144,39	1.166,66	417,73		
	Underwriting	445,25	506,89			
	Bondholding	0,49	41,86		5,36	0,43
	Shareholding					
	Total	2.590,13	1.715,41	417,73	5,36	0,43
ECOM	Loans	362,77	105,63	340,15	168,36	
	Underwriting					
	Bondholding					
	Shareholding					
	Total	362,77	105,63	340,15	168,36	0,00
Mars	Loans	1.387,11				
	Underwriting	541,38				
	Bondholding	0,64	40,06			
	Shareholding					
	Total	1.929,12	40,06	0,00	0,00	0,00

Mondelez	Loans	762,25	1.274,67			
	Underwriting	488,89	443,69			
	Bondholding	15,68	28,16		4,87	
	Shareholding	125,09	196,54	4,77	88,09	7,41
	Total	1.391,90	1.943,05	4,77	92,96	7,41
Olam International	Loans	546,92		418,00		
	Underwriting					
	Bondholding					
	Shareholding		0,01			
	Total	546,92	0,01	418,00	0,00	0,00
Sucrs et Denrées (Sucden)	Loans	104,88		207,92		
	Underwriting					
	Bondholding					
	Shareholding					
	Total	104,88	0,00	207,92	0,00	0,00
Touton	Loans	44,83		44,83		
	Underwriting					
	Bondholding					
	Shareholding					
	Total	44,83	0,00	44,83	0,00	0,00
Lindt & Spruengli	Loans					
	Underwriting					
	Bondholding					
	Shareholding	18,31	30,99			0,99
	Total	18,31	30,99	0,00	0,00	0,99
Hersheys	Loans					
	Underwriting					
	Bondholding		11,15			
	Shareholding	31,94	133,69	3,26	33,49	3,29
	Total	31,94	144,84	3,26	33,49	3,29

FAIR
FIN

Vooruitgangstraat 333/9

1030 Brussel

België

info@fairfin.be

Tel: +32 2 201 07 70

Ondernemingsnr.: 0423.552.973

V.U.: Els Lauriks, Vooruitgangstraat 333/9, 1030 Brussel